

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

ZAVRŠNI RAD

**EKSPERIMENTANO-DOKUMENTARNI FILM „YO YO
EFEKT“**

Studija usporedbe push i pull faktora individualnih migracija 1960-70ih i danas

Studentica: Bela Bračko-Milešević

Studij: 3. godina kulturologije

Mentor: dr. Benedik Perak

Rijeka, rujan 2018.

SADRŽAJ:

Sinopsis

1. UVOD	1
2. ISELJENIŠTVO 60ih i 70ih - GASTARBAJTERI	
2.1 Povijesni pregled	3
2.2 Položaj radnika u zemlji odlaska i zemljama dolaska	5
2.3 Faktori migracija	7
3. HRVATSKA U EUROPSKOJ UNIJI 2013 – ...	
3.1 Hrvatska u/i EU	7
3.2 Iseljenici kao Drugo	9
3.3 Hrvatsko iseljništvo u medijima.....	10
3.4 Intervjui.....	12
3.4.1 J.H.	12
3.4.2 T.K.	13
3.4.3 L.G.	13
3.4.4 M.B.	14
3.4.5 D.B.	15
3.4.6 A.D.	15
3.4.7 M.D.	15
3.4.8 Faktori migracija	16
4. EKSPERIMENTALNO – DOKUMENTARNI FILM „YO – YO EFEKT “	
4.1 Filmski rodovi i filmska forma	16
4.2 Scenarij	17
4.3 Produkcija i postprodukcija	18
5. ZAKLJUČAK	19
6. LITERATURA	20
7. IZVORI	21

Sinopsis

Ovaj rad sastoji se od dva djela, tekstualnog, u kojem sam opisala svoj proces rada i razmišljanja te interpretirala rezultate istraživanja koje sam provela na dvije migrantske skupine, nekadašnje jugoslavenske gastarbajtere i današnje iseljenike. Polazim od teze da su uzroci nekadašnjih i današnjih individualnih migracija s područja Balkana u zemlje Zapadne Europe jednaki. Uzroci migracija dijele se na potisne i privlačne faktore migracije i aspekti su koje sam doznala istraživanjem. Kod prve grupe iseljenika, jugoslavenskih gastarbajtera, faktore migracija doznala sam kroz literaturu, članke te dokumentarne zapise s obzirom na to da nisam pronašla osobe za intervjuiranje. Današnje iseljenike proučavala sam kroz medije i provodeći intervjue. Kroz njihov paralelni pregled u ovom radu doprinjela sam razumijevanju današnjih problema s kojima se iseljeništvo svakodnevno susreće. Drugi dio ovog rada je kratki eksperimentalni film u dokumentarnoj formi u trajanju od 10 minuta. Sastoji se od videa koji prikazuje kombinaciju arhivskih snimki i isječaka iz dokumentarnih filmova te od mojih vlastitih asocijacija vezanih uz tematiku. Dokumentarna forma je audio intervjua koje sam provela s današnjim iseljenicima. Razlikom između audia i videa nastojim prikazati sličnosti i razlike između nekadašnjeg i današnjeg iseljeništva.

Ključne riječi: iseljeništvo, gastarbajteri, Balkan kao Drugo, push i pull faktori migracija, dokumentarni film, eksperimentalni film

1. UVOD

U ovom radu cilj mi je izložiti podatke dobivene istraživanjem migracija hrvatskog stanovništva u Njemačku i Austriju. Ove države izabrala sam jer su i nekad i danas uvozile velik broj radne snage, pa su stoga zajedničke zemlje odlaska za obje migrantske skupine na kojima sam provela istraživanje a to su: 1. iseljeničtvo 60' i 70' te 2. iseljeničtvo od 2013. – danas. Posjetila sam izložbu „Između tamo i tamo“ u Muzeju suvremene umjetnosti Rijeka, koja me nagnala da počnem promišljati o tematici svakodnevnih migracija onih iz moje neposredne blizine, poput obitelji, prijatelja i poznanika. Samim time osvjestila sam se o njihovoj brojnosti, posebice brojnosti onih koji odlaze individualno, dok svoju obitelj i prijatelje ostavljaju unutar vlastite domovine, te koji žive izolirano od ostalog stanovništva unutar zemlje dolaska. Na proučavanje iseljeničtva 60' i 70' ih paralelno s iseljeničtvom od 2013. do danas odlučila sam se jer je u oba vremenska perioda došlo do promjene politike, u Jugoslaviji se počinju sklapati ugovori sa stranim zemljama i otvara se granica, ne samo za putovanja već i za rad. Dok je 2013. godina važna za kontekst Hrvatske, tada ona ulazi u Europsku uniju, što je bila značajna promjena jer se granica postepeno sve više otvarala. Ovaj poprilično sličan slijed događaja vezan uz prirodu odlaska ove dvije skupine iseljeničtva zainteresirao me, pa sam ga odlučila proučiti i istražiti. Polazim od teze da su uzroci nekadašnjih i današnjih individualnih migracija s područja Balkana u zemlje Zapadne Europe jednaki. Iz toga slijedi da bi razvoj pozicije današnjih iseljenika mogli pratiti kroz povijest gastarbajtera. Kako bih to potkrijepila analizirala sam uzroke migracija, odnosno potisne i privlačne faktore migracija stanovništva nekad i danas. *Uzroci migracija dijele se u dvije osnovne skupine: potisne i privlačne (push i pull faktori). Potisni faktori prisutni su u mjestu prebivališta, a privlačni u potencijalnim odredišnim destinacijama. Neki od potisnih faktora su nezaposlenost, niski prihodi, političke, rasne, vjerske i etničke netrpeljivosti, ratovi te prirodne katastrofe. S druge strane, privlačni faktori mogu biti bolje prilike za zaposlenje i zaradu, bolji uvjeti života, politička i rasna tolerancija itd* (Vera Graaovac Matossi, 2004.). Ovom radu pristupila sam interdisciplinarno, koristila sam se podacima iz povijesti, sociologije, antropologije, teorije medija, te čitavim nizom knjiga i članaka iz raznih područja koja se bave ovom tematikom. Ovakav način proučavanja omogućava pristup kroz različita područja i pridonosi širem kontekstu istraživanja. Iznijela sam značenje pojma gastarbajter, kolokvijalno udomaćenog pojma kojim se i danas služimo, te objasnila njegov razvoj. Bavila sam se i pojmom Balkan, te kroz usporedbu načina života iseljenika u zemljama dolaska i odlaska želim uputiti na razliku između nas i njih. Drugim riječima, postavljajući dihotomiju

Mi i Oni između Istoka i Zapada nastojim ukazati na percepciju radnika u inozemstvu. Prije utvrđivanja faktora kod svake skupine iznijela sam i njihov položaj unutar domaćeg dominantnog medijskog diskursa. S obzirom na to da mediji konstruiraju društvenu zbilju nastojim kroz njihove sociološko-ideološke implikacije istaknuti percepciju radnika u inozemstvu nekad i danas. Krajnji cilj ovog rada je, kroz usporebu s gastarbajterima, uputiti na problematiku današnjeg iseljeničtva te otvoriti prostor za daljnje istraživanje tematike.

Prvu migrantsku skupinu, zbog manjka meni dostupnih informacija te problematike s pronalaženjem osoba za intervjuiranje, rastumačila sam tako da sam iznijela podatke koji su već istraženi. Odmah želim naglasiti kako sam svjesna da je manjak u ovom istraživanju to što intervjui nisu provedeni sa obje skupine koje istražujem. No, s obzirom na to da je cilj ovog rada doprinjeti razumijevanju fenomena današnjeg iseljenja kroz usporedbu s nekadašnjim, te nema svrhu biti suviše opsežan smatram da nije potrebno provoditi zasebno istraživanje. Koristila sam se doktorskom studijom Vladimira Ivanovića te člancima, arhivskim zapisima i dokumentarnim filmovima kako bih doznala sve potrebne činjenice za samo razdoblje i utvrdila faktore migracija. Kroz to sam doznala i razloge odlaska, o mogućnostima odlaska s obzirom na vanjsku politiku SFRJ te njihov položaj u Njemačkoj i Austrijskoj zajednici. Drugu skupinu istraživala sam provođenjem intervjua, a kao ispitanike odabrala sam upravo one koji individualno odlaze na rad u inozemstvo, kako bi ih usporedila s gastarbajterima. Pitanja koja sam postavila ispitanicima proizašla su iz proučavanja prve migrantske skupine. Kroz intervjue saznala sam o faktorima migracija te o položaju u zemljama dolaska.

Cjelokupno istraživanje korišteno je kao scenarij za kratki eksperimentalno-dokumentarni film „Yo-Yo efekt“. Na kombinaciju ovih filmskih rodova, odnosno na korištenje dokumentarne forme u eksperimentalnom filmu prvenstveno sam se odlučila jer intervjue nisam provela na obje skupine iseljenika. Drugi razlog bio je taj što nisam imala video intervjua koje sam provela. Audio u filmu bit će snimke intervjua, a video će prikazivati kombinaciju arhivskih snimaka i vlastitih asocijacija. Rad na filmu već je neko vrijeme jedan od mojih interesa, te sam odlučila iskoristiti priliku da se i sama na njemu okušam. Tako da ovaj film služiti samo kao vježba, te nemam nakanu javno ga prikazivati ili prijavljivati na festivale. Na samom filmu moram još mnogo raditi, jer je vremenski period u kojem sam ga planirala u potpunosti realizirati bio prekratak.

2. ISELJENIŠTVO 60ih i 70ih – GASTARBAJTERI

2.1 Povijesni pregled

Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), na čelu s Josipom Brozom Titom, prema deklaraciji njene Ustavotvorne skupštine bila je *savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji* (Matković 2003:280) Kao takva počine postojati 1945., a kao država raspada se 1991. godine. Sastojala se od 6 socijalističkih republika: Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije. Iako se nazivala federativnom, njen *federalizam je bio samo deklarativan...u praksi je bila provedena stroga centralizacija vlasti* te je na taj način *stvorena partijska država prema sovjetskom modelu* (Matković 2003:281). To je obilježje prve faze postojanja Jugoslavije kao države, od 1945. do 1948. godine. Tada je uslijedio sukob Tita i Staljina, odnosno zemlju napada Informbiro. Nakon sukoba partijski vrh Jugoslavije odlučio je na drugi način izgraditi socijalističko društvo, odbacujući sovjetski model, jer su smatrali da je *sovjetska politika hegemonistička i agresivna* i da pretvara SSSR u *zemlju terora i despotizma birokracije* (Matković 2003:305). Potom nastupilo je vrijeme društvene reforme - uspostavljanja radničkog samoupravljanja, koju je *Narodna skupština usvojila 1950. Partijska promidžba veličala je ideju samoupravljanja kao veliko dostignuće koje će zemlju – a posebno radnike – osloboditi birokratske vlasti i upletanja države* (Matković 2003:307). Na vanjskopolitičkom planu u vrijeme uvođenja samoupravljanja poboljšavaju se odnosi sa SSSR-om a sa zapada dolazi potrebna pomoć. U globalnijem kontekstu povijesti, u to se vrijeme u Europi događa hladni rat, između SAD-a i SSSR-a, koji sobom nosi potrebu za izlaganjem blokovske pripadnosti. Jugoslavija je *poslije sukoba sa Staljinom bila usmjerena prema neopredjeljivanju za blokove*, pa je uz *ideju koegzistencije nastala i koncepcija pokreta nesvrstanih koja odbacuje blokovsko svrstavanje te sadržaj i oblik blokovskog povezivanja* (Matković 2003:326). Unatoč tome početkom šezdesetih država je ulazila u *gospodarsku i političku krizu*, stopa proizvodnje je padala i smanjivala se stopa privrednog rasta, što je ukazivalo na *slabosti gospodarskog sustava* i po prvi put priznato je *postojanje državne krize* (Matković 2003:336). Donesen je novi ustav, 1963. godine koji proglašava *rad jedinim mjerilom čovjekova materijalnog i društvenog položaja* (Matković 2003:341). Uz to zemlja mijenja ime iz FNRJ u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). Iako se naizgled činilo da se situacija u zemlji poboljšala, u stvarnosti to je bilo uvelike drugačije. Privredna reforma, provedena 1965. *kao osnovni cilj imala je intenzivnije priređivanje i brže povećanje produktivnosti primjenom racionalnijih ekonomskih*

mjerila. Smanjenjem investicija i inflacije, i porast dohotka zaposlenosti vode do pada zaposlenosti a i uvodi se kapitalistički način poslovanja ali bez privatnog vlasništva (Matković 2003:347). Upravo ovaj period ključan je za tematiku koju proučavamo, jer kao posljedica ekonomske krize dolazi do porasta nezaposlenosti. U isto vrijeme dolazi do potrebe za stranim radnicima u Njemačkoj, a potom u Austriji kao posljedica naglog ekonomskog rasta. Prije potpisivanja sporazuma, odlazak radnika bio je individualan, a najčešće su odlazili unutar turističkih putovanja, s kojih se tada nikad ne bi vraćali. Prema Ivanoviću, *Jugoslavija se vrlo rano uključila u ove migratorne procese, već početkom 60-ih godina, a organizirano od donošenja Uputstva o zapošljavanju radne snage u inozemstvu, točnije od 1963. godine. Potpisivanje ugovora s Francuskom, Švedskom i Austrijom 1965, a zatim i sa SR Nemačkom 1968. godine, dovelo je do toga da je 1974. van Jugoslavije bilo zaposleno već preko milijun radnika* (Ivanović 2012:10). *Pojava Jugoslavije na inozemnom tržištu radne snage bila je osobita iz nekoliko razloga. Riječ je, prije svega, o socijalističkoj zemlji koja je otvoreno priznala da u socijalističkom raju nema posla za sve radnike. S druge strane, jugoslavenski radnici su kao pripadnici upravo tog socijalističkog društva bili naročito sredinom 60-ih godina promatrani sa pozornošću, jer su se vlade pojedinih zemalja bojale komunističke infiltracije* (Ivanović 2012:330). Odlazak radnika na privremeni rad u inozemstvo, a još više njihov povratak, donosi razne probleme unutar Jugoslavije. Radnici se iz Njemačke i Austrije vraćaju znatno punijih džepova, pa tako dolazi do raslojavanja u društvu, neovisno o propagandi socijalističke države unutar koje postoje jednaka prava za sve. *Odjednom su se u selima gdje je postojala samo volovska zaprega pojavili radnici u automobilima kao pokazateljima novostečenog blagostanja* (Ivanović 2012:295). Ovakva situacija odgovarala je politici i u zemljama odlaska i u zemljama dolaska. U Austriji i Njemačkoj radnici odraduju teže fizičke poslove koji su manje plaćeni, a opet zarađuju toliko više nego kod kuće da slanjem novca svojim obiteljima pogoduju Jugoslavenskoj ekonomiji. Odlazak radnika u to vrijeme odgovarao je vlastima jer je trebalo riješiti pitanje nezaposlenosti. *U isto vrijeme, trebalo je omogućiti i stabilan prihod strane valute, koju su radnici u obliku doznaka slali u zemlju. Jugoslavenske vlasti nadale su se da bi transfer radne snage mogao povezati s ekonomskom i industrijskom suradnjom, tako da to bude početak povezivanja jugoslavenskog tržišta s tržištima drugih zemalja* (Ivanović 2012:60). No, kao što sam već navela, brojnost radnika je dosegla i brojku milijun pa je 1973. godine donesen zakon o privremenom zapošljavanju i zaštiti jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu čime Jugoslavija ulazi u novu fazu migracijske politike. Prema Ivanoviću novi zakon bio je mnogo restriktivniji te zemlju nije bilo moguće napustiti ako nije bila zbrinuta vlastita obitelj i ako nije bio odslužen

vojni rok. Tada više nije bilo moguće da se svaki jugoslavenski građanin koji to želi zaposli u inozemstvu. Prema Planu 7 organizacija za zapošljavanje, kojoj se građanin prijavio za rad u inozemstvu, morala mu je prvo ponuditi posao u Jugoslaviji (Ivanović 2012:80).

2.2 Položaj radnika u zemlji odlaska i zemljama dolaska

Nazivi za gostujuće radnike i njihova promjena impliciraju na problematiku s kojom se susreću u zemljama dolaska. Prvo se kao naziv za strane radnike u SR Njemačkoj i Austriji koristio pojam *Fremdarbeiter*, međutim odrednica *fremd* ima konotaciju nečega što nam je strano, što je različito od nas samih. Zbog tijesne veze pojma s ideologijom Trećeg rajha i toga što je podsjećao na prisilni rad, termin je napušten 1962. godine i zamijenjen pojmom *Gastarbeiter* – gostujući radnik (Ivanović 2012:26). No, niti taj termin nije bio dugog vijeka jer gosti nisu prisiljeni da rade i sami odlučuju o dužini boravka, pa zato državni organi u SR Njemačkoj od ranih 70-ih upotrebljavaju pojam „inozemni posloprimaoci“ (ibid). Prema Ivanoviću, Austrijska percepcija Jugoslavena i Jugoslavenskih gastarbajtera bila je znatno drugačija. Dok su svi barem jednom posjetili Jugoslaviju i na Jugoslavene gledali pozitivno, slika gastarbajtera bila je potpuna suprotnost. *Za prosječnog Austrijanca jugoslavenski gastarbajter je bio nešto poput nužnog zla. Austrijanac ih je najčešće viđao kako se okupljaju po željezničkim stanicama, bučno se zabavljaju u nekoj kavani, dronjavi lutaju ulicama, o kulturi stanovanja nemaju pojma, ali voze prave drumske krstarice. Prema riječima jednog austrijskog novinara bila je to prava slika Balkana, čije su došljake prozvali Čušima* (Ivanović 2012:299). Nadalje Ivanović navodi da je Čuš neprevodiva pogrdna oznaka za sve *Balkance ili one čija je domovina još južnije* (ibid.). Širenju naziva pogodovali su i mediji, koristeći se njime kad su se bavili temom života gastarbajtera ili problematikom stranih radnika. Prema Ivanoviću sve ankete provedene u to doba ukazivale su na to da većina građana ne želi strance kao prijatelje, čak je i na mnogim restoranima je bio istaknut natpis „zabranjeno za gastarbajtere“. Nadalje navodi da je Beču došlo do marketinške kampanje koja je trebala doprinijeti promjeni slike o jugoslavenskim radnicima. *Pogrdan naziv Čuš zamijenjen je prezimenom Kolarić*, i iako je kampanja postigla micanje pogrdnog naziva iz dominantnog diskursa, *jugoslavenski radnici su se i dalje suočavali sa stalnom diskriminacijom, koja se ponekad graničila sa apartheidom. Naime, u pojedinim restoranima na zahtjev lokalnog stanovništva postojale su odvojene prostorije za „Kolariće“* (Ivanović 2012:332). Prema Ivanoviću drugi primjer diskriminacije radnika osjećao se pri iznajmljivanju stanova, bili su primorani iznajmljivati stanove u starim oronulim zgradama, koje nitko od domaćeg stanovništva nije htio uzeti u zakup, a uz to uzimali su im i veću

proviziju od uobičajene. Jugoslavenski gastarbajteri su neovisno o tome što su bili getoizirani, te iako su zarađivali njihov radni odnos bio je neizvjestan i dalje su uživali veće povlastice od ostalih inozemnih posloprimaoca. *Na općenitom nivou, razliku između Istoka i Zapada simbolizira distinkcija između Istočnih i Zapadnih Crkva* (Bakić-Hayden, 1992:4). Stoga iako su bili identificirani kao neuki i necivilizirani Balkanci, za Austrijsku i Njemačku vladu nisu predstavljali tako velik problem kao došljaci iz Turske. Prema Eagletonu *dominantna moć sama sebe legitimira tako da promiče vjerovanja i vrijednosti kongenijalne njoj samoj. Takve mistifikacije često uzimaju oblik maskiranja suzbijanja društvenih konflikata, iz kojih nastaje koncepcija ideologije kao imaginarnog rješenja pravih kontradikcija* (Eagleton 2007:5). Zbog kulturnih razlika i načina života s radnicima koji su muslimanske vjeroispovijesti, spominje Ivanović, neko vrijeme se čak u Njemačkoj i Austrijskoj ideologiji kao gastarbajtere predočavalo samo njih.

S druge strane, kako bi opisale gastarbajtera, Jugoslavenske vlasti *upotrebljavale su jezičnu odrednicu „radnici na privremenom radu“ ,što je ukazivalo na privremenost boravka tih ljudi van zemlje* (Ivanović 2012:26). Budući da državne vlasti dugo godina nisu pridavale pažnju radnicima u inozemstvu, tek kada su sa sobom uzeli i svoje obitelji počinju mariti o njihovom slobodnom vremenu u tuđini, pa tako dolazi do formiranja raznih klubova. *U javnosti Jugoslavije postojalo je uvriježeno mišljenje da jugoslavenski klubovi predstavljaju stožer okupljanja jugoslavenskih radnika, dok je zapravo prema klubovima gravitiralo svega 5-7% radnika. Velika većina radnika okupljala se i provodila vrijeme na željezničkim stanicama velikih gradova u SR Njemačkoj i Austriji. Željezničke stanice predstavljale su neformalne klubove, mjesta odakle su se slala i dobivala pisma, i mjesta gdje se na neki način mogla ublažiti trauma odlaska* (Ivanović 2012:331). Također, bilo je neograničeno i besplatno. Ivanović opisuje promjenu koja nastaje 70-ih godina u pogledu Jugoslavenske javnosti spram gastarbajtera. *Gastarbajter je sada uspješan čovjek, počinje se doživljavati kao novi društveni sloj bogatuna. Novac u inozemstvu omogućio mu je rješavanje egzistencijalnih problema, i pored migracije u grad i godina provedenih u inozemstvu nije mentalno prekoračio granice sela* (Ivanović 2012:333). Iz sociološke perspektive pojam gastarbajter proučavan je kao *poseban tip sociološke forme stranca, koji ostaje vezan uz kulturološku pozadinu pojedine etničke grupe, naginje ka tome da u stranoj zemlji živi potpuno izolirano ... a svoj boravak u inozemstvu smatra kao posao koji se obavlja u najkraćem vremenskom roku* (Ivanović 2012:27) kako bi se čim prije vratio kući. Za Jugoslavenske vlasti prema tome velik su značaj imali praznici za vrijeme kojih bi se gastarbajteri vraćali kući, te su ih nerijetko pozivali da

ulaganjem u državu pomognu njenoj ekonomiji. Ivanović na kraju svoje studije iznosi podatak da su *ušteđevine Jugoslavenskih radnika tokom 70ih iskorištene za podizanje kuća, a manji dio bio je usmjeren u poljoprivredu i infrastrukturu* (Ivanović 2012:333).

2.4 Faktori migracija

Proučavajući literaturu i članke, te pregledavanjem arhivskog materijala i gledanjem dokumentarnih filmova dobila sam informacije pomoću kojih sam utvrdila potisne i privlačne faktore migracija kod iseljništva 60ih i 70ih godina. Potisni faktori eskalirali su s ekonomskom krizom u Jugoslaviji i porastom nezaposlenosti. U snimkama emisije TV Arhiv: Gastarbajteri RTCG-a, navodi se kako je Jugoslavija zakazala u pružanju pomoći svojim radnicima glede zapošljavanja u vlastitoj zemlji, pa posao traže u inozemstvu. Prema Ivanoviću, Gastarbajteri su i prije samog odlaska imali neke predodžbe i slike o Njemačkoj i Austriji, koje su *oblikovane pod utjecajem vladajuće ideologije*, bile negativne. *Prva znanja radnici su stekli u školskim udžbenicima u kojima su Nijemci bili predstavljani kao nacisti i okupatori* (Ivanović 2012:280). Privlačni faktori, neovisno o predodbi zemalja dolaska, za Jugoslavenske gastarbajtere bili su ekonomske prirode. U inozemstvu mogli su zaraditi više novaca nego kod kuće, te osigurati i sebi i svojoj obitelji veću financijsku sigurnost. No, oni su i dalje bili na privremenom radu, tako da je često njihovo radno mjesto bilo neizvjesno. U članku o Jugoslavenskim Gastarbajterima iz 2012. za Deutsche Welle, Leo Monz, upravnik Odsjeka za migraciju pri Saveznom zastupništvu njemačkih sindikata navodi da *radnici koji su došli iz drugih zemalja nisu namjeravali na duže staze ostati u Njemačkoj. Uvijek su mislili na povratak.* “ *I zbog toga, mnogi od njih nisu sa sobom povelj obitelj* (Leo Monz, 2012.) U prvoj fazi iseljništva odlazili su najviše muškarci, a kasnije su im se pridružile i njihove obitelji. Iseljavanje čitavih obitelji je s vremenom ojačalo te dolazi do *pretvaranja privremenih radnika migranata u trajne migrante; radnik u inozemstvu postaje iseljenik* (Nejašmić 2014:416).

3. HRVATSKA U EUROPSKOJ UNIJI 2013 – ...

3.1 Hrvatska i/u EU

S obzirom na to da ovaj rad nije namijenjen nekoj široj publici, van Hrvatske i njene okolice, smatram kako nije nužno posebno predstavljati njenu povijest kao republike osim naravno navesti neke od činjenica o njoj i problema s kojima se danas susreće. Jednako kao i kod prethodne skupine iseljenika koju sam analizirala, i današnju najprije želim smjestiti u

pripadajući politički kontekst. Republika Hrvatska dugi je niz godina kao jedan od političkih ciljeva imala ulazak u Europsku Uniju. *Kada su potkraj 2005. pregovori o pridruživanju između Hrvatske i EU službeno započeli, vodeći hrvatski (neo)liberalni dnevni list trijumfalno je preko cijele naslovnice objavio: "Zbogom Balkan!" To je tada bilo tipično stajalište prema Europskoj uniji: svojevrsna „samoispunjavajuća mitologija“ Balkana kao regije koju se mora „civilizirati“ integracijom u Zapad* (Žižek i Horvat, 2013:39). Hrvatska 1.7.2013. postaje 28. članica Europske Unije. Prema Srećku Horvatu *hrvatski je referendum još jedan simptom europskog demografskog deficita...imali smo referendum nakon što je sve već bilo dogovoreno. Nadalje navodi kako je Europa već sad „balkanizirana“ i s druge strane Balkan „europeiziran“, za što smatra da se najbolje može objasniti glavnim mitovima koji kruže od kad je Slovenija ušla u EU* (Žižek i Horvat 2013:41-2). Horvat izlaže tri mita, koji se vežu uz ulazak u Europsku Uniju. *Mit označuje fantazija, kompleksnost i idealizacija. Mit se najčešće bavi podrijetlom i sudbinom, promjenom, tranzicijom i postojanjem* (Avis, 1999:101). Prvi mit govori kako će biti manje korupcije, drugi kako će prosperitet biti veći a treći kako će stabilnost biti veća. Korupcija u državi kao tema često se pojavljuje u medijima, no kao da prolazi neopaženo. Helena Puljiz u članku za Deutsche Welle podsjeća na antikorupcijske mjere koje je poduzimala vlada prije ulaska u EU zbog pritiska iz Bruxellesa. Pet godina nakon ulaska temu korupcije gotovo da itko i spominje, mada se smatra glavnim uzrokom izumiranja i iseljavanja Hrvata. Puljiz utvrđuje kako trenutno borbe protiv korupcije gotovo niti nema a kao njezin glavni uzrok navodi političko kadriranje. Problem prosperiteta u državi najbolje opisuje i sama činjenica koliko ljudi ju napušta. Prvo empirijsko istraživanje iseljavanja Hrvata proveo je 2017. godine dr.sc.Tado Jurić i temelji se na uzorku od 1200 ispitanika iseljenih u Njemačku u protekle tri godine. Prema Tadi Juriću *najbrojniji iseljenici iz Hrvatske u dobi su između 25 i 40 godina, no nadalje spominje kako je u iseljeničkom valu prisutan i velik broj djece* (Tado Jurić, 2017.). Stabilnost također nije veća, samo jedan mali dio promjena koje se događaju zbog loše politike je i porast nezaposlenosti, koji se usko veže uz nizak prosperitet u državi za one koji ostaju. Većina državnih firmi propada i biva prodana stranim ulagačima koji tada uvjetuju sudbine radnika. Samo jedan od primjera propast je koncerna Agrokor, unutar kojeg je bila velika većinu hrvatskih poljoprivrednih i maloprodajnih poduzeća, pa je samim time i stabilnost radnika po cijeloj Hrvatskoj bila ugrožena. Sva tri mita koje je Horvat opisao, kao pozitivne promjene koje će nam EU donijeti, samo su prikazali sve njezine glavne probleme. Pa zbog toga i *masovno iseljavanje počinje 1. srpnja 2015., kada Njemačka otvara svoje tržište rada za radnike s hrvatskom putovnicom. Hrvatska vlada u to je vrijeme preko službenih kanala EU-a lobirala da*

Njemačka otvori granice za hrvatske radnike, tj. da ne produlji restrikcije za zapošljavanje hrvatskih državljana (Jurić, 2017:339).

3.2 Iseljenici kao Drugo

Zemlje dolaska, Austrija i Njemačka, države su koje prakticiraju *model gostujućih radnika*, model koji karakterizira *getoizacija ili funkcioniranje u paralelnim društvima* (Milardović, 2014:11). Koncept paralelnog društva dolazi iz sociologije, odnosno *nastaje sredinom devedesetih u okviru njemačke sociološke škole, u kontekstu rasprava o migracijama i integraciji stranaca u njemačko društvo. Upućuje na sociokulturni model konflikta radi distribucije moći, uključivanja i isključivanja stranaca...te nadasve upućuje na sudar zapadnjačkih vrijednosti* (ibid.). Prema Milardoviću formiranje paralelnih društava ukazuje na *nemoć zapadnih društava glede integracije stranaca u društva, te na krizu ideje i politike multikulturalizma* (Milardović, 2014:12). Na poziciju Hrvata u zemlji dolaska, kao djela paralelnog društva koji dijeli s domaćim, Njemačkim stanovništvom, utječe njegova geografska pripadnost Balkanskom poluotoku i sve konotacije koje se uz njega vežu. Prema Todorovoj *označitelj Balkan odvojio se od svog izvornika kao geografskog označitelja, i postao je prožet društvenim i kulturnim značenjem koje je proširilo njegovo označeno daleko izvan granica njegovog neposrednog i konkretnog značenja, a čime je počeo obuhvaćati i označavati jedan složen povijesni fenomen* (Todorova, 2015:46). *Označitelj Balkan postao je sinonim za povratak plemenskom, nazadnom, primitivnom i barbarskom, a sam naziv potpuno dekontekstualiziran i povezuje se s različitim problemima* (Todorova, 2015:17). Dakle, nedvojbeno se radi o tome da se na Balkan u odnosu na ostatak Europe gleda kao na Drugo. *Rasprava o Drugom postmoderna je rasprava o identitetu* (Milardović 2014:13) *Riječ je o nametanju identiteta koji je stvoren u dijalektičkoj suprotnosti prema drugom identitetu, identitetu Zapada. Zapad uživa povlaštenu status norme u odnosu na koju se svi Drugi definiraju* (Carrier u Todorova, 2015:27). Prema Todorovoj na Balkanu vlada loša samopercepcija, a sam *balkanizam s vremenom je postao oportuna zamjena za emocionalno pražnjenje koju je prije nudio orijentalizam...Balkan, iako u kulturnom smislu konstruiran kao unutrašnje drugo Europe sam i je u Europi; Balkanci su bijelci, pretežno kršćani i stoga se projiciranjem na vlastitih frustracija na Balkance mogu izbjeći uobičajene optužbe za rasne ili vjerske predrasude* (Todorova, 2015:307). Žarko Paić tumači kako *ideologija u moderno doba djeluje upravo kao predstavljanje (reprezentacija) poretka ideja i diskursa moći u formi pervertirane (izokrenute) stvarnosti koja ne postoji bez diskurzivnog čina predstavljanja* (Paić u Milardović, 2014:24). Nadalje, citirajući Badioua, zaključuje kako je sada na *djelu*

simboličko nasilje ili preobrazba nasilja u diskurzivne figure represivne tolerancije spram kulture Drugoga. Kada „kulturne razlike“ postanu sredstvom/svrhom isključenja Drugoga i njegova proglašenja nesvodivo Drugim koji ne može biti uključen u „moju“ zajednicu kao što su „moji“ kulturno istovjetni pripadnici nacionalne države, tada je na djelu ono što se može nazvati ideologijom kulturalizma (Paić u Milardović, 2014:34). Kulturalizam je ideja po kojoj se pojedinac može ostvariti samo unutar vlastite kulture. Kulturne razlike između Hrvatske i Austrije i Njemačkoj nisu tako velike. No, i dalje se često ističe kako se unutar zemalja dolaska druže većinom s drugim stanovnicima Balkana, tako da najčešće prolaze nezamijećeno. Puno veći problem za zemlje dolaska, zbog kulturnih razlika, predstavljaju Islamski narodi koji u njoj žive, posebice migranti iz Turske, kao što sam već spomenula u poglavlju koje se tiče nekadašnjeg iseljništva.

3.3 Hrvatsko iseljništvo u medijima

U travnju 2017., u vrijeme kad sam se počela interesirati za ovu tematiku, dominantni medijski diskurs bavio se tada gorućim pitanjem izbjeglica i migranata koji su u sve većem broju pristizali prema Europi. Do danas, u malo više od godinu dana situacija se uvelike promijenila. Medijski prostor već neko vrijeme zaokuplja problematika migracija hrvatskog stanovništva u inozemstvo, posebice u Njemačku ili Austriju. *Iz medijskih studija već desetljećima znamo da mediji nikako nisu samo puki čimbenik prijenosa, na što sam termin, etimološki gledano, pogrešno ukazuje, već su aktivan faktor u konstrukciji društvene, političke, ekonomske, kulturalne i svake druge realnosti, o čemu ipak ne postoji šira društvena svijest (Hromadžić 2011:619). Dakle, realnost koju mediji trenutno žele prikazati su priče onih koji su otišli, uz povremeni primjer osobe koja je pronašla sreću u Hrvatskoj. Smatram kako nije potrebno poimence analizirati pogled iz svakog pojedinačnog medija, jer ovaj rad nema namjeru baviti se time, već samo dati nekoliko primjera koji ukazuju na njihovu konstrukciju realnosti. Hrvatski tjednici, koji spadaju u sferu mainstream medija, 24 sata i Jutarnji list često s velikim bombastičnim naslovima podsjećaju čitatelje na masovnost odlaska. 24 sata u lipnju 2018. godine počinje s rubrikom koja se zove Demografska obmana. Kao svoj cilj navode svakodnevno ispitivanje vlade o tome što su oni učinili kako bi zaustavili iseljavanje. Također navode sljedeće u proteklih sat vremena deset ljudi je otišlo iz zemlje, u čitavom danu ih je otišlo 247, pa je red da netko one na vlasti svakoga sata i svakog dana podsjeti na tu činjenicu. Makar jednim tvitom! (24. sata, 30. 7. 2018.). U svojim člancima, osim što nerijetko pretjeruju u statističkim podacima, podsjećaju i narod na to da se makar jednim tvitom mogu pobrinuti za rješavanje političkih problema u državi i to komentiranjem i*

objavljivanjem na društvenim mrežama. Oni, iako se ne može reći da sami stvaraju ovakav oblik publika, jer je u današnje doba biti aktivan na internetu dio norme, zasigurno potenciraju ovakav oblik aktivnog nemara u društvu. *Jedan od ključnih autora u definiranju medijskih publika kao aktivnih, bio je John Fiske (1987), koji je možda otišao najdalje u slavljenju publika kao aktivnih, moćnih društvenih aktera. Fiske je pitanja medijske publike razmatrao u širem kontekstu kapitalističke kulturne industrije, nedvosmisleno zagovarajući tezu o ljudima kao aktivnim faktorima u produkciji vrijednosti i značenja. Bez obzira na to što se slaže da su i kulturalni tekstovi oblik robne vrijednosti, Fiske naglašava njihovu razliku spram drugih dobara na tržištu: oni nemaju jasnu uporabnu vrijednost, njihova je vrijednost razmjenska, njima se razmjenjuju značenja, zadovoljstva i socijalni identiteti* (Hromadžić i Popović, 2010:102). Jutarnji list, s druge strane, vjerniji je riječi egzodus dok se bavi pitanjem iseljništva. S obzirom na to da se ipak dosta razlikuju od 24. sata, ne pozivaju građane na aktivno sudjelovanje na internetu, te su im statistički podatci vjerniji, navode podatak da na dnevnoj bazi iz Hrvatske odlazi 180 ljudi. Oni su se više pobrinuli kako bi svojoj publici ponudili ostanak u Hrvatskoj, te često prenose sretne priče iz domovine, te kako se pojedini gradovi bore protiv iseljavanja. S druge strane zanimljivo mi je promatrati pojam Balkan u sklopu medija. Domaći mediji nemaju potrebu poistovjećivati Hrvatsku s Balkanom, tako da se rijetko u diskursu može pronaći takvih primjera. Dok s druge strane, u inozemnim medijima, česta je upotreba riječi Balkan kako bi se opisali iseljenici iz svih područja bivše Jugoslavije i šire. *Balkan i balkanizacija opet su se u velikoj mjeri pojavili u medijima i svakodnevnoj komunikaciji. Upotreba tih termina pretpostavlja određenu sigurnost u njihovo značenje i lokaciju, no i površan pregled literature na tu temu upućuje na raznolikosti i neslaganja. Uglavnom se može opaziti tendencija grupiranja diskursa o Balkanu u dvije suprotstavljene kategorije: prema jednome, to je područje čija je glavna značajka nemogućnost jasnoga unutrašnjeg razlikovanja i podjele, a drugi se temelji upravo na isticanju i naglašavanju tih razlika* (Misković u Cvitanović, 2006:318).

3.4 Intervjui

U ovom djelu rada interpretirat ću podatke koje sam saznala provođenjem 7 intervjuja. Želim naglasiti kako sam vrlo teško pronašla sudionike za razgovor. Razgovarala sam s mnogo ljudi koji su odselili i pomogli su mi da shvatim njihovu perspektivu, no na sam spomen intervjuja, i toga da bude sniman nisu baš više bili voljni sudjelovati. Najčešći izgovor bio je taj da oni samo rade i nemaju potrebu o tome previše govoriti. Oni koje sam uspjela intervjuirati odlučili su ostati anonimni, pa sam se na njih u interpretaciji podataka referirala s

navodima. Pitanja sam osmislila s ciljem da od iseljenika samih saznam o faktorima migracija koji su predmet mog proučavanja. Najprije sam željela doznati zašto su odlučili otići te što ih je privuklo na njihovim odredištima. No, uz to fokusirala sam se i na neka druga pitanja koja bi te faktore mogla pobliže objasniti, kao npr. njihov položaj u Austrijskoj i Njemačkoj zajednici te na razlike između zemlje odlaska i dolaska u društvenom uređenju. S obzirom na to da moji ispitanici rade i žive u inozemstvu te se nerijetko vraćaju kući, a ja nisam bila u mogućnosti putovati, samo jedan intervju proveden je licem u lice. To je ujedno i prvi intervju koji ću interpretirati. Proveden je s J.H, jedinim ispitanikom koji je rođen u Austriji, gdje je i stekao obrazovanje, a na tjednoj bazi dolazi u Hrvatsku te sam zbog toga bila u mogućnosti provesti intervju osobno. Zanimljivo mi je pratiti njegovu perspektivu, naspram perspektive onih koji odlaze u suprotnom smjeru. Drugi treći i četvrti intervju provela sam telefonski. Ukazala mi se prilika da 3 intervjuja budu izvedena licem u lice, no, od strane kolege antropologa Luke Viteza. Kolegi sam poslala pitanja, objasnila mu njihov kontekst, te strukturu intervjuja i način na koji sam željela da budu provedeni. On je potom intervju proveo u Beču. Ispitanici koji su sudjelovali u intervjuima različitih su dobni skupina, različitih zanimanja i zvanja, te dolaze iz različitih gradova. Odabirom ispitanika nastojim prikazati učestalost migracija unutar svih skupina stanovništva u Hrvatskoj naspram jednog iseljenika koji dolazi iz Austrije pa na situaciju gleda iz druge perspektive.

3.3.1 J.H.

Prvi ispitanik, J.H, rođen je u Linzu u Austriji, ima 27. godina. Putuje skoro svaki vikend, u petak iz Austrije u Hrvatsku, gdje mu žive rodbina i djevojka. Svoje obrazovanje također je stekao u Austriji, kao zidar što i danas radi. Njegov život u inozemstvu proizlazi kao jedan od privlačnih faktora njegovih roditelja, koji su se odselili krajem 80ih. On privlačne faktore nema u Austriji, već u Hrvatskoj, u koju se planira u preseliti. Kao razlog preseljenja, između ostalog, naveo je kuću odnosno „grunt“ u Hrvatskoj, koji želi obrađivati, za razliku od života u stanu u Austriji. Tijekom provođenja ovog intervjuja bilo mi je zanimljivo kako je ispitanik najprije pričao kako on nije iz Hrvatske, a kasnije kroz razgovor pričao o tome kako je on ovdje iz obližnjeg sela (blizu Varaždina, gdje je intervju proveden) te kako je Hrvatska njegov dom. Sebe je definirao kao odlično integriranog u oba društva. U Austrijsko jer je u njemu proveo svoje obrazovanje i u njemu radi. U Hrvatskoj, kako sam sebe naziva kao dijasporijanac integriran je kroz prijatelje i obitelj. Smatra kako su stranci loše integrirani, no i kako je to njihov osobni odabir. Balkance naziva Jugovićima i navodi kako većina njih ima loš stav spram Austrije, čak i oni koji su se u njoj rodili. Spominje kako

u Linzu ima 6 srpskih klubova, 3 bosanska i 2 hrvatska kluba, te kako ih u većim gradovima ima više.

3.3.2 T.K.

Druga ispitanica bila je T.K iz Varaždina koja ima 47 godina. Spomenula je kako djelomično živi u Varaždinu, a djelomično u Austriji, jer putuje svakih tjedan dana. Ponajviše putuje zbog obitelji, a uz Hrvatsku ju najviše vežu običaji kojih vani nema. U Austriju je odselila jer je željela promijeniti zanimanje, po zvanju je kožni tehničar a danas radi kao maserka. Jedan od njezinih privlačnih faktora bio je i novac, budući da je posao masera u Austriji dobro plaćen. Od drugih razloga navela je veći sklad i uređeniju svakodnevicu. Sviđa joj se način na koji je u Austriji reguliran porez, odnosno to što je porez manji na hranu i režije, a veći na luksuzne stvari pa su samim time svakodnevne potrepštine jeftinije. Austrijance je opisala kao ljubaznije i korektnije, ali i hladnije u odnosu na Hrvate. Kao potisni faktor navela je nemogućnost osobnog uspjeha u Hrvatskoj, koje joj život u inozemstvu omogućuje. Zbog prirode svog posla radi u direktnom kontaktu s klijentima, koji su najčešće iz Austrije, te navodi da je dobro integrirana u društvo.

3.3.3 L.G

Prvi ispitanik, elektrotehničar L.G., ima 23. godine, rodom je iz Novog Marofa, i trenutno živi u Appenweieru u Njemačkoj gdje radi kao operater postrojenja u tvornici za uporabu PET ambalaže. Za Hrvatsku ga vežu obitelj, cura i prijatelji, te u nju dolazi prosjeku svakih 4 mjeseca na godišnji odmor u trajanju od jednog do dva tjedna, ovisno o svrsi dolaska. Odmah je naglasio razliku u životnom standardu, točnije napomenuo je minimalan osobni prihod u Hrvatskoj iznosi 462€ dok je u Njemačkoj 1498€. To je 1036€ razlike u mjesečnom prihodu, dok su cijene prema njemu gotovo jednake u obje države, ako se u obzir uzme da je nešto jeftinije a nešto skuplje. Kao privlačne (pull) faktore svog odlaska naveo je zaradu, odnosno, osiguravanje boljeg financijskog stanja za budućnost. Najbitniji potisni (push) razlog koji navodi je neslaganje s radom Hrvatske vlade. Spominje kako na žalost svih nas, u Hrvatskoj se ne cijeni običnog, malog čovjeka koji se trudi sebi i svojoj obitelji svojim radom priuštiti osnovne stvari da bi mogao živjeti normalan život. Prema njemu poslodavci u dogovoru s političarima iskorištavaju ljude, donose zakone koje istima pogoduju, svaljuju na leđa ljudi razne poreze, namete koje od tih premalih plaća ljudi jednostavno ne mogu platiti, ljudima na kraju ne ostaje dosta novaca da bi lagodno živjeli nego ih se baca u očaj, strah, hoće li uspjeti preživjeti od jedne do druge plaće. Navodi da su ih vlasti otjerale u

strah i očaj i mišljenja je da se ljudi boje pobuniti iz razloga da će ostati i bez tih malih prihoda koje imaju. Smatra kako u Njemačkoj radnik biva pošteno plaćen, neovisno o njegovoj nacionalnosti, te da život za stranca funkcionira normalno, posebice zbog pomoći drugih sugrađana i državnih službenika s teškim jezikom. No, ne smatra se integriranim u Njemačko društvo, navodi kako je i dalje on samo stranac u tuđoj zemlji. Rekao je kako on može otići iz Hrvatske, no kako ona nikad neće otići iz njega, jer je za njega ona jedino mjesto na svijetu koje može nazvati domom. Također, napomenuo je kako je vlada od države koja ima potencijal biti jedna od najbogatijih u svijetu, stvorila jednu od najsiriromašnijih država članica EU. Za kraj istaknuo je kako su tako iseljenike natjerali da žive punijih novčanika i praznijih duša u nekom drugom, njima stranom svijetu.

3.3.4 M.B.

Četvrti ispitanik M.B. ima 30 godina, dolazi iz Zagreba, zvanje mu je trgovac a trenutno radi kao tvornički radnik u Frankfurtu. Kad je u Njemačkoj najviše mu nedostaju obitelj, prijatelji i generalni način života. Djelomično zbog toga što nema vremena, a djelomično jer je dosta skupo kad je u inozemstvu baš i ne izlazi. Posao je potražio van svoje zemlje jer mislio kako je uz to što je bolje plaćen i što je odnos prema radnicima korektniji, život u inozemstvu lagodniji. Kao privlačan faktor navodi i život u Njemačkoj, koji je za njega u usporedbi sa životom u Hrvatskoj "drugi svijet". Ima svoje prednosti ali i nedostatke. Navodi kako je vani s financijske strane život lakši i ugodniji, ali opet s druge strane navodi kako Nijemci imaju mentalitet koji je potpuno drugačiji od našeg. Rekao je kako se prevario kad je mislio da je život lagodniji u Njemačkoj. Smatra da kao narod nisu dovoljno opušteni, i da previše misle na posao. Prema njemu život Balkanaca u Njemačkoj je s obzirom na politiku Njemačke uglavnom dobar jer nisu toliko opterećeni s Balkancima koliko s muslimanima. On tvrdi da su Muslimani u Njemačkoj diskriminirani, te da su oči uprte u njih, tako da Balkance nitko niti ne gleda. Uz to život u Njemačkoj opisao je kao život u paralelnom društvu. Zbog razlika u mentalitetu između, kako navodi, nas i njih dolazi do slabe ili nikakve integracije Balkanaca u društvo. Rekao je kako je on jer je iz Hrvatske drugačije odgojen i drugačije je odrastao od nekoga iz Njemačke te da je njihova osnovna razlika u tome što su drugačije „programirani“.

3.3.5 D.B.

Peta ispitanica bila je D.B, 46-godišnja trgovkinja iz Osijeka. Završila je i tečaj za njegovateljicu, a to je ujedno i njezino sadašnje zanimanje. Otišla je raditi u Austriju jer je

samohrana majka dvoje djece. Za nju, problem je Hrvatska, jer u njoj ne uspijeva dovoljno zaraditi. Kao potisne faktore navodi nisku plaću i manjak prosperiteta unutar države. Privlačni faktori za nju samo su financijske prirode. Navela je kako je život u Hrvatskoj puno bolji nego vani, jer je opušteniji, a i s obzirom na to da je svugdje teško ipak je bolje biti ondje gdje imaš svoje. Da može više zaraditi unutar vlastite zemlje sigurna je da posao ne bi tražila vani. Rekla je da je ona majka dvoje djece i da je to jedino što se ne mijenja neovisno o tome gdje je. Smatra da uopće nije integrirana u Austrijsko društvo. Zbog obujma posla kod nje dolazi do manjka društvenog života, no iz onoga što vidi zaključuje kako je život Balkanaca vani bolji zbog financijske situacije.

3.3.6 A.D.

Šesti ispitanik, A.D iz Međimurja je, točnije iz mjesta Vratišinec. Zvanje mu je trgovac, a trenutno radi kao njegovatelj u Beču. Iselio se zbog ekonomske situacije, a korupciju i generalnu nesređenost Hrvatske politike navodi kao neke od potisnih faktora. Rekao je kako se u Austriji ne živi, već samo radi. Razlika je prema njemu u tome što ljudi pola dana provedu sjedeći na kavi, čekajući posao, dok u Austriji radiš puno, pa si zbog toga i adekvatno plaćen. Svoj identitet poistovjetio je sa svojim vještinama, za koje smatra da se razvijaju poslu koji radi. Pa tako smatra kako sada ima empatije prema starijim i nemoćnim osobe. S obzirom na njegovo zanimanje njegov radni dan traje 24 sata, tako da prema njemu nema vremena za druženjem i većom integracijom u društvo. Zbog toga smatra kako nije integriran. Za ostale Balkance kaže kako je njihov položaj individualan. Ako se žele integrirati u društvo, prema njemu, oni to mogu i sve im je za to otvoreno. Cijeni se samo rad, a ako oni žele nastaviti način života na koji su navikli na Balkanu, onda smatra da za njih nema prosperiteta niti u inozemstvu niti igdje drugdje.

3.3.7 M.D.

Sedma, ujedno i posljednja sugovornica, M.D., ima 48 godina, njegovateljica je po struci i u Austriju je otišla raditi samo zbog financijske situacije u kojoj se nalazila u Hrvatskoj. Njeni potisni faktori su neadekvatna i preniska plaća za njezin rad te uhljebljivanje. Drugim riječima, kaže da je problem u Hrvatskoj pronaći dobro plaćeni posao ako nisi član određene političke stranke. Smatra da je život u zemlji dolaska puno bolji što se tiče sigurnosti i financija. Vrlo joj je važno to što u Austriji ima stalan i siguran prihod i što se rad cijeni. Za razliku od Hrvatske, gdje joj je samo radno mjesto bilo upitno, uz zakašnjenje plaće i do godinu dana. Samim time, sada više cijeni sebe, jer se u Austriji osjeća kao da više

vrijedi, pa kaže da je zbog toga i ojačala kao osoba. Spominje kako je disciplinu i neke pozitivne stvari iz austrijskog načina života primijenila na svoj. Kao primjer navodi da nikada više neće baciti stari kruh u smeće, i ponosna je na sebe što je počela promišljati o pozitivnim promjenama i zbog toga se sve više i više osjeća integriranom u društvu. Čini joj se da u Beču stranci dobro funkcioniraju, da su općenito prihvaćeni, posebice naši zbog toga što u javnim ustanovama mogu pričati na hrvatskom jeziku. Smatra da su te sitnice pokazatelj toga da su stranci u Austriji prihvaćeni i da se poštuju zbog svog rada. Želi se vratiti u Hrvatsku i ne želi da njena unučad odrasta u inozemstvu.

3.3.8 Faktori migracija

Iz intervjua doznala sam da su načešći potisni (push) faktori migracija Hrvatskog stanovnika u Austriju i Njemačku: neslaganje s radom vlade, nemogućnost ispunjenja osobnih interesa unutar vlastite zemlje, mentalitet, korupcija, uhljebljivanje, poremećen sustav vrijednosti i prevelik utjecaj politike na sve u državi. S druge strane, privlačni (pull) faktori su: bolje plaćen i više cijenjen rad, osiguravanje bolje financijske situacije za budućnost, sigurna mjesečna isplata plaće, te mogućnost osobnog rasta kroz razvijanje novih vještina. U svom istraživanju Tado Jurić zaključuje kako *su potisni čimbenici iz Hrvatske, odnosno korupcija, pravna nesigurnost i nemoral političkih elita, jači nego privlačni čimbenici u Njemačkoj, odnosno težnja za boljom zaradom* (Tado Jurić, 2017.). Stoga možemo pratiti promjenu, kako dolazi do sve manjeg individualnog odlaska, i sve većeg odlaska mladih ljudi, koji su već bili zaposleni, te koji sa sobom uzimaju čitave obitelji.

4. EKSPERIMENTALNO – DOKUMENTARNI FILM „Yo-Yo efekt“

4.1 Filmski rodovi i filmska forma

Prije nego što počnem objašnjavati formu i stil svog filma, moram objasniti rodove unutar kojih on nastaje. Dokumentarni film prema Peterliću, nikada ne može biti vjeran prikaz već samo reprodukcija zbilje, kod njega *pričom se sažimlju zbiljski tokovi događanja* (Peterlić 2001:234). No, on *može biti dokumentaran ukoliko je dokumentirana perspektiva promatranja nečega kao dokumenta* (Peterlić 2001:236). Peterlić tumači kako *eksperimentalni film većinom izražava neko stanje ili osjećaj, izaziva očudenje preobrazbom zbilje izvedenom najčešće u svrhu demistifikacije uvriježenih poimanja ili u svrhu otkrivanja nepoznatog u poznatom...a pojavljuje se i kao refleksivno djelo koje nalikuje eseju, individualnom izrazu nekog svjetonazora* (Peterlić, 2011:238). Prema tome, dokumentarna forma u mom filmu je audio zapis održanih intervjua, a cilj mu je predočiti push i pull faktore

migracija s kojima se susreće današnje stanovništvo. Sami protagonisti neće biti prikazani, već je vizualni aspekt filma biti eksperimentalan. Koristila sam se kombinacijom arhivskih snimki nekadašnjeg iseljeničtva i mojih vlastitih asocijacija na intervju, odnosno na čitavu migraciju. Prema tome, i sukladno eksperimentalnom rodu unutar kojeg se nastojim zadržati odlučila sam „reciklirati“ odnosno u novom kontekstu prikazati isječke iz dokumentarnih filmova i jedne Tv Arhiv emisije nastalih 70ih godina u Jugoslaviji. Arhivske snimke koje sam iskoristila kako bi doprinijele razvoju narativa faktora migracija Gastarbajtera su emisija Tv Arhiv, Radio Televizije Crna Gora u proizvodnji TV Titograda iz 1972. koji sadrži intervju s nekadašnjim iseljeničtvom. Uz to, dijelovi dokumentarnih filmova Put iz serije Živjeti u Imotskom Tomislava Radića iz 1970. godine, te Specijalni vlakovi Krste Papića iz 1972. Moje vlastite asocijacije uz tematiku prikazat ću video snimkama i stop animacijom. S obzirom na to da nisam uspjela snimiti video ispitanika, i s obzirom na to da sam ih teško pronašla, odlučila sam ih prikazati pomoću sjene. Audio u filmu bit će jedini intervju, njih 4, koje sam uspjela snimiti. To su intervjui s: J.H, M.B., D.B. i A.D. Krajnji cilj ovog filma je kroz usporedbu arhivskih snimki nekadašnjeg stanovništva s audiom intervjua današnjih iseljenika uputiti na njihove sličnosti i razlike i problematizirati njihov položaj u zemljama dolaska.

4.2 Scenarij

Interpretacijom dobivenih podataka istraživanja poslužila sam se kao scenarijem za film. Film počinje uvodnim citatom Marije Todorove iz Imaginarnog Balkana: „Bauk kruži Zapadnom kulturom, bauk Balkana“. Potom vidimo kadrove iz dokumentarnog filma Put, scena oproštaja s obitelji prije odlaska na inozemstvo. Slijedi kadar sekvenca arhivske snimke iz emisije Tv Arhiv koja prikazuje cestu, i izmjenično je montirana s kadrovima koje sam snimila u Slavoniji u ranu zoru. Zatim slijedi scena iz Specijalnih vlakova, koja prikazuje prikupljanje radnika u Jugoslaviji prije odlaska na rad u inozemstvo. Potom prvi put u filmu vidimo stop-animaciju kofera, onog koji se pakira, i iz njega slijedi prvi intervju, s ispitanicom M.B. U ovom djelu ona se predstavlja, te navodi razloge i motive svog odlaska. Kraj njenog intervjua označuje kadar sekvenca s kolodvora, montirana od kadrova iz emisije Tv Arhiv. Slijedi upoznavanje s drugim ispitanikom, A.D., koji navodi razloge odlaska, te objašnjava razliku između zemlje odlaska i zemlje dolaska. Potom vidimo stop-animaciju iz novina Jutarnji list, koja nas upoznaje s brojnošću odlaska. Na nju se nastavlja treća ispitanica, D.B., te njeni razlozi i razlika. Nadalje vidimo kadar sekvencu bauštele, koja nas upoznaje s četvrtim ispitanikom, J.H, zidarom. Nakon njegovog intervjua slijedi druga stop-

animacija kofera, koja prikazuje uštedu, tako da čarapa pokupi sitni novac iz kofera i sprema se u džep. Idući je na redu drugi narativni dio intervjua, koji započinje s A.D. i u kojem on govori o svom životu u Austriji. Sljedeća kadar sekvenca prikazuje stop-animaciju napravljenu pomoću isječaka iz novina 24. sata. Potom M.B opisuje razliku između rada u Hrvatskoj i inozemstvu, nakon čega slijedi put kroz Austriju i Slavoniju koji sam snimila tijekom vožnje autobusom, kako bih tako prikazala najiseleniji dio Hrvatske, u usporedbi s najuselenijim dijelom Austrije. Sljedeći je J.H. koji iz svoje, austrijske perspektive, objašnjava kako on vidi integraciju stranaca u Austrijsko društvo. Zadnja stop-animacija kofera koja dolazi nakon intervjua prikazuje novčanice koje također štedna čarapa sprema u koferu, te kako kofer odlazi. A.D i D.B. potom opisuju svoje viđenje drugih Balkanaca, bilo u zemljama dolaska ili odlaska, nakon čega slijedi scena iz Specijalnih vlakova koja prikazuje okupljanje Jugoslavenskih radnika u Njemačkoj. Potom J.H. priča o Balkanskim klubovima u Austriji, te kako smatra da oni sami ne poštuju Austrijsku tradiciju. Intervjui završavaju sa M.B., koja navodi kako se želi vratiti, i da ne želi da njeni unuci odrastaju u inozemstvu. Za sam kraj slijedi kadar-sekvenca koja se sastoji od scene sa željezničkog kolodvora u filmu Specijalni vlakovi i mojih snimaka autoceste u noći.

4.3 Produkcija i postprodukcija

Kadrove vezane uz vlastite asocijacije snimljeni su u neodređenom vremenskom periodu, korištenjem mobitela i kamere. Arhivske snimke i inserte iz dokumentarnih filmova odabrala sam po načelu vlastite logike kako bi najbolje odgovarali zadanoj tematici. Kod odabira audio zapisa fokusirala sam se na to da kombinacijom fragmenata intervjua kreiram narativ današnjeg iseljeničtva. Funkcija montaže svih elemenata u mom filmu bit će narativna, jer njome mogu *ostvariti prostorne i vremenske odnose među događanjima koji se prikazuju u pojedinim kadrovima* (Peterlić 2011:156). U realizaciji ovog kratkog filma pomogli su mi ton majstor Mislav Bunić i studentica animacije Morana Bunić.

5. ZAKLJUČAK

Države u koje su iseljivali gastarbajteri, i u koje današnji iseljenici iseljuju su melting pot Balkanaca već dugi niz godina i u ovolikom broju dogodile su se 60' i 70' i događaju se ponovno danas. Obje skupine koje sam proučavala imale su zajedničke sljedeće aspekte: obje grupe iseljenika odlaze individualno, odlaze zbog posljedice krize u državi i nakon što se u njoj mijenja migracijska politika i potpisani su potrebni sporazumi. U Jugoslaviji je 60ih i

70ih došlo do krize i porasta nezaposlenosti, čije su se posljedice najviše osjećale u nerazvijenim krajevima. U Hrvatskoj jedna od posljedica korupcije i lošeg vođenja države također je propast ruralnih područja, najviše Slavonije, pa samim time raste i nezaposlenost. Još jedna sličnost između nekad i danas je u tome da su radnici unutar vlastite zemlje slabije plaćeni nego u inozemstvu. Tako da često uz niskokvalificiranu odlazi i visokokvalificirana radna snaga. Privlačni faktori migracija za jugoslavenske gastarbajtere bili su isključivo oni ekonomske prirode. U Austriju i Njemačku privlačila ih je brza zarada, no njihovo radno mjesto, zbog privremenosti njihovog rada, često je bilo upitno. Njihov položaj u zajednici u zemljama dolaska bio je težak, i kao što sam već prije spomenula, nisu bili integrirani, već štoviše getoizirani. Danas je situacija nešto bolja, ispitanici su istaknuli kako se osjećaju dobrodošlo, no ne i integrirano. Najveći postotak ispitanika koje sam intervjuirala odlazi iz Hrvatske iz ekonomskih razloga. Sličnost između današnjih iseljenika i gastarbajtera je i u tome da odlaze na rad individualno, a tek u kasnijim fazama dolazi do odlaska s čitavim obiteljima. Samim time oni su željeli biti privremeni radnici, što stalno i ističu budući da se identificiraju u odnosu na vlastitu zemlju i žele su se u nju vratiti. U Austriju i Njemačku sve ih privlači novac, činjenica da je rad cijenjen i prema tome pošteno plaćen. Spominju kako se u zemlje odlaska odlazi primarno raditi i da je to najveća razlika s Hrvatskom odnosno čitavim Balkanom. Balkanski način života i mentalitet kako ga opisuju i nije baš fokusiran na rad, već na ispijanje kave, pa sukladno tome ljudi čekaju da se posao odradi za njih. Prema tome usporedimo li privlačne faktore nekadašnjih i današnjih iseljenika možemo primijetiti kako su oba ekonomskog karaktera, no i kako se odnos prema radnicima u zemljama dolaska s vremenom poboljšao. Razlika je u tome da je nekad radni odnos bio neizvjestan na obje adrese, dok je danas češće neizvjestan unutar Hrvatske, a stabilan u inozemstvu. Ta razlika proizlazi iz samog državnog uređenja, u Jugoslaviji je posebice nakon provedenih promjena bio cijenjen samo rad, na koji je utjecala pripadnost partiji. U Hrvatskoj, kao što sam saznala provođenjem ovog istraživanja, većina razgovora koje sam vodila o temi problema u državi završi rečenicom: „Ah, pa to je samo Hrvatska, kaj se čudiš.“. Država koja je uspjela loše voditi politiku do te mjere da ju opravdava sama činjenica da je to država u kojoj je uvijek bilo tako. To stvara lažnu demokraciju, u kojoj mogućnost odabira uvjetuje tvoju budućnost, a ovisi o pripadnosti određenoj političkoj stranci. Na Balkanu se, ako uzmemo primjer samo Hrvatske države, osim toga što je partija i kult ličnosti Josipa Broza Tita zamijenjen koruptivnim državnim vrhom u skoro 50 godina i ne vidi baš neka promjena. Prema Raymondu Williamsu druga definicija kulture je specifičan način života, bilo nekoliko ljudi ili cijele grupe. Samim time, ako promatramo odnos između balkanskih iseljenika možemo

primijetiti da se stvaraju prijateljstva i veze koje su često na samom području Balkana etiketirane kao neprijateljske. Ako proučimo diskurs iseljništva iz medija mogu zaključiti kako oni trenutno služe kao svojevrsni vodič kako čim prije spakirati kofere i nestati, a ako to usporedimo s gastarbajterima, odnosno, s time da je pogodovalo i državama dolaska i odlaska to da oni ise, sve upućuje na to da je i u Hrvatskoj danas tako. Jedini aspekt koji još fali da bi se današnje i nekadašnje iseljništvo moglo usporediti u potpunosti trajnost je njihovog odlaska. Većina gastarbajtera se vratila, no oni koji su sa sobom uzeli svoje obitelji ostali su i postali trajni iseljenici. Prema prije navedenoj statistici, sve više mladih obrazovanih ljudi, koji su već bili zaposleni zajedno sa svojim obiteljima danas odlaze u inozemstvo ne razmišljajući o povratku. Iako je moja tema bila individualni odlazak, ovo je samo korak iza njega, ukoliko se ništa ne počne mijenjati.

Znam da mom istraživanju obe skupine nedostaje velik broj podataka i da sam iznijela samo neke koje sam smatrala ključnima. No i dalje smatram da sam dala dobar okvir proučavanja individualnih odlaska radnika na rad nekad i danas. U djelu koji se tiče iseljništva 60ih i 70'ih fali mi ključna stvar, intervjui s pojedincima, kako bi mogla uspoređivati podatke iz prve ruke. Iako metodologija zbog toga nije fluidna utvrđeni su faktori migracija kod jedne i druge skupine. Također, moje nastojanje nije bilo pružiti detaljno istraživanje o svim mikrofaktorima migracija stanovništva, već se samo fokusirati na push i pull faktore kako bih pomoću njihovih sličnosti obranila svoju tezu. Potisni faktori za jugoslavensko iseljništvo bili su porast nezaposlenosti, dok hrvatsko iseljništvo, osim malih plaća kao potisne faktore navodi korupciju, nesređenu situaciju u državi i neslaganje s radom vlade. Dakle, ako se uzroci migracija dijele na potisne i privlačne faktore, a ja polazim od teze da su uzorci nekadašnjih i današnjih individualnih migracija s područja Balkana u zemlje Zapadne Europe jednaki, kao što sam i zaključila uspoređujući ih, mogu reći kako sam obranila svoju tezu. Radnici se i dalje ne mogu dovoljno financijski zbrinuti unutar vlastite države, pa radije biraju biti, riječima jednog od mojih ispitanika, L.G., punijih novčanika ali praznijih duša u njima nepoznatom svijetu.

6. LITERATURA:

Avis, Paul D. L. (1999). *God and the Creative Imagination: Metaphor, Symbol, and Myth in Religion and Theology*. London: Routledge.

Cvitanović, Marin. (2009). Istraživanje identiteta. *Migracijske i etničke teme* 4: str. 317–335. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/74631>

- Eagleton, Terry. (2007). Ideology: An Introduction. London: Verso.
- Graovac Matassi, Vera. (2004). Geografija.hr. Dostupno na: <http://www.geografija.hr teme/svjetski-dan-migracija/> Posjećeno: 10.8.2018.
- Hromadžić, Hajrudin. (2011). Mediji i spektakularizacija društvenog svijeta. Filozofska istraživanja vol. 30. No.4: str. 617-627. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/68566>
- Hromadžić, Hajrudin i Popović Helena. (2010) Aktivne medijske publike: razvoj koncepta i suvremeni trendovi njegovih manifestacija. Medijska istraživanja god. 16, br. 1: str. 97-111 Dostupno na: UDK: 316.77.01
- Ivanović, Vladimir. (2012). Geburstag pišeš normalno - Jugoslovenski gastarbajteri u SR Nemačkoj i Austriji 1965–1973. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Jurić, Tado. (2017). Iseljavanje Hrvata u Njemačku – gubimo li Hrvatsku? Dostupno na: <https://iseljavanje-hrvata.jimdo.com/> Posjećeno 7.18.2010.
- Jurić, Tado. (2017). Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi. Migracijske i etničke teme god. 33, br. 3: str. 337–371 Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/198700>
- Matković, Hrvoje. (2003). POVIJEST JUGOSLAVIJE - 1918.-1991.-2003. Zagreb : Naklada Pavičić.
- Milica Bakić-Hayden i Robert M. Hayden. (1992). Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. Slavic Review, Vol. 51, No. 1: str. 1- 15. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2500258>
- Nejašmić, Ivo. (2014). Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. Migracijske i etničke teme Vol.30, br. 3: str. 405–435. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/135718>
- Peterlić, Ante.(2001). Osnove teorije filma. Zagreb:Hrvatska sveučilišna naklada.
- Puljiz, Helena.(2018). Deutsche Welle. Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/korupcija-uni%C5%A1tava-hrvatsku-ali-borba-protiv-nje-ne-postoji/a-42267624/> Posjećeno: 24.1.2018.
- Todorova, Marija. (2015.) Imaginarni Balkan. Zagreb: Naklada Ljevak.

7. IZVORI:

- <https://www.24sata.hr/news/svakog-dana-pitamo-vladu-sto-cinite-da-zaustavite-iseljavanje-583960> Posjećeno: 27.8.2018.
- <https://www.youtube.com/watch?v=SC2d3TkD0sc> RTCG, emisija TV Arhiv: Gastarbajteri (1972.) Posjećeno:10.8.2018.
- <https://www.youtube.com/watch?v=SkKAKHKIQg0> Dobrodošli: Gastarbajteri. Sadrži video dokumentarnog filma Put Tomislava Radića iz 1970. godine. Posjećeno: 10.8.2018.

<https://www.youtube.com/watch?v=C4zIsSIUHe4> Insert iz kratkog dokumentarnog filma Specijalni vlakovi Krste Papića iz 1972. Posjećeno: 10.8.2018.